

A magyar csillagászat doyenje

Beszélgetés Guman Istvánval

A magyar csillagászat doyenje címválasztás esetünkben nem hangzik fellengzősen, minden túlzástól mentes. Az 1919-es születésű dr. Guman István október 22-én ünnepli 95. születésnapját. Beszélgetésünkben a hosszú és szerteágazó pályafutás legfontosabb állomásait idézzük fel – további jó egészséget és szellemi frissiséget kívánva a Természet Világa munkatársai és olvasói nevében is!

– Mit érdemes tudni családi háttéréről, honnan származik, kik voltak a felmenői?

– Apai nagyapám nagyon korán meghalt, így édesapám úgyszólván árvaként nevelkedett. Guman Jenő 1910-től az elsők között volt, akik az európai földgáztermelést megszervezték. A Kolozsvárhoz közeli Kissármáson a helyi cigányvajda rá akart gyújtani a pipájára, mire hatalmas láng csapott ki alóla – így fedezték fel az erdélyi földgázt. A főgeológus, Böckh Hugó elküldte Amerikába, ahol négy évig tanulmányozta a földgázipart, és onnan visszajövet szervezte meg az erdélyi földgáztermelést. Később áttelepült Magyarországra, ahol ugyanezen a területen dolgozott, egészen haláláig. Anyai nagyapám a régi erdélyi unitárius Árkosy családból származott. Selmecbányán dolgozott bányatanácsosként, ahonnan az erdélyi Nagybányára tért vissza. Én Kolozsváron születtem 1919. október 22-én. Feleségem, Szarka Márta, zenetanár, hegedűművész volt. A közös kamarazenélések máig emlékezetesek számomra. Két gyermekem, négy unokám, sőt két dédunokám van, és még nem említenem az 1994-ben elhunyt unokaöcsémet, Marik Miklós csillagászt is.

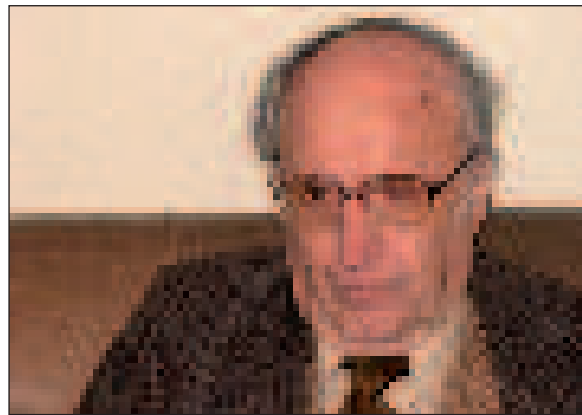
– Mikortól ered és honnan gyökerezik érdeklődése a csillagok világa iránt?

– Édesapám mérnök volt, mérnökként pedig igen sokoldalú. Volt egy teodolija a vállalatnál, amit hazahozott, és gyerekkoromban azon keresztül néztem a csillagokat. Gimnazistaként egy vándortávcsöves a főtereken mutogatta este – pénzért – a műszerét és az égi látnivalókat. Tőle vásároltam objektívlencsét, egy okulárt, és építettem egy kis távcsövet, ezzel nézegettem az égitesteket. A gimnáziumban tanárom volt Hermann Oberth, a rakétakutatás atyja. Tőle rengeteget tanultam fizikából, matematikából, és csillagászatból is. Közel lakott hozzánk, a fia egykorú volt velem, így sokat jártam náluk. Nagy hatással volt rám. Mikor 1983-ban, 90 éves korában itt járt Magyarországon a budapesti Nemzetközi Asztronautikai Kongresszuson, ismét találkozhattam vele.

– Ahhoz, hogy mint fiatal tudósjelölt szaképzett csillagász legyen, milyen iskolákat kellett kijárni?

– A középiskolát hatodik osztályig Medgyesen végeztem a német gimnázium-

ban. Németül úgy tanultam, hogy az iskolában még „németül verekedtünk” is a gyerekekkel. Úgyhogy jól elsajátítottam a nyelvet. A hetedik és nyolcadik osztályt Kolozsvárott

Guman István az MTA Detre László-emlékülésének szünetében 2006-ban (Rezsabek Nándor felvétele)

jártam, az ottani román szemináriumban tanultam, amely a román egyetem mintagimnáziuma volt. Érettségi után feljöttem Budapestre, itt beiratkoztam a Pázmány Péter Tudományegyetemre – a mai ELTE-re –, a bölcsészeti karra, ahová akkor a természettudományok tartoztak. Tanárom volt többek között Fejér Lipót, a híres matematikus, valamint Wodetzky József, aki a csillagászatot adta elő. Amikor első évesek voltunk, négy hallgató, köztük Ponori Thewrewk Aurél, elmentünk Wodetzky professzorhoz, és mondtuk neki, szeretnénk csillagászzal foglalkozni. Ekkor felhívta Lassovszky Károly igazgató urat a svábhegyi csillagvizsgálóban, aki örömmel fogadott minket. Úgyhogy első év után már nyáron a csillagdába mentem, és az egész nyarat ott töltöttem, aztán beálltam Detre László mellé a változócsillagok kutatására. És mivel erdélyi voltam, és szüleim is Erdélyben laktak, nem jártam nyáron haza, hanem végleg itt maradtam Magyarországon.

– Doktori értekezésében milyen témával foglalkozott?

– Miután odaköltöztem első év után a csillagvizsgálóba, nem mentem albrétbe, a Svábhegyről jártam be az egyetemre. Amíg a négy évet elvégeztem és megkaptam az ab-

szolutoriumot, aközben Detrével észleltük az RR Lyrae változócsillagot, és annak megszerkeszttem az egész fénygörbéjét, mert addig csak a maximumváltozását figyelték meg. Ez lett a doktori értekezésem témája. Ekkoriban Dezső Lóránt volt Kolozsváron – ami ugye akkor Magyarorszag része volt – az egyetemen a csillagászati előadó. Elmentem hozzá, hogy szeretnék nála doktorálni csillagászatból. 1944 tavaszán megbeszéltük, hogy ősszel megyek, de ősszel már nem én, hanem az oroszok mentek Kolozsvárra. A doktori cím megszerzése így időlegesen elmaradt, ezért itthon a csillagvizsgálóban még dolgoztam a tudományos értekezésemre, amit végül 1947-ben Debrecenben, az ottani egyetemen védtem meg, summa cum laude minősítéssel.

– Melyek voltak szakmai pályafutásának legfontosabb állomásai?

– A svábhegyi csillagvizsgálóban elkezdtem egy igen érdekes változócsillagot, az AC Andromedae-t észlelni. Rejtélyes csillag volt, nem tudtak vele zöldágra vergődni, így hát észleltem, vizsgáltam a fénygörbe-változását, és rájöttem, hogy valójában nem két periódusa van. És valóban: utóbb kimutatták, hogy egy harmadik periódusa is létezik. A téma nem hagyott nyugodni, és az utóbbi években sikerült a teljes fénygörbét kivizsgálni, most már tökéletesen ismerem a változását, a szekunder periódusokat, a szekuláris változást, és erről tervezek egy tudományos előadást. 1955-ben kimutattam a VZ Cnc igen rövid periódusú RR Lyrae típusú csillagról, hogyan változik a fénygörbéje és a szekunder periódus is meghatároztam.

De visszatérve az eredeti kérdéséhez: az 1950-es évek végén a svábhegyi csillagvizsgálóból kivált, Dezső által megszervezett debreceni napfizikai obszervatóriumba kerültem mint napfizikus. Így a változócsillag-témától időlegesen eltávolodtam, sőt nyugdíjba is innen mentem. Debrecenben napfotometriával foglalkoztam, ekvidenzitogramokkal vizsgáltam a Napnak, a napfoltoknak és a flereknek

a fényességeloszlását. Ezekről jelent meg néhány közleményem, de írtam erről az amatőrcsillagászok számára is a Csillagászati évkönyv 1980. évi kötetében is. Nyugdíjazásomat követően visszaköltöztem a főváros közelébe, Budakeszire. Közben a svábhegyi csillagdában változások történtek, Detre meghalt, új igazgató, Szeidl Béla került kinevezésre, én pedig visszatértem. Már Debrecenből is visszajárogattam, majd megkaptam Szeidltől a még ott lévő anyagomat, amit még Debrecenben kimertem és azt már itt dolgoztam fel.

– Önt azon csillagászok közt tartják számon, akiknek ismeretterjesztő tevékenysége is jelentős...

– Legelőször – mint egyetemi hallgató – a Királyi Magyar Természettudományi Társulatnak voltam a tagja. A második világháború után az átszervezett, különböző elnevezésekkel illetett, de mindenki által Tudományos Ismeretterjesztő Társulatként ismert TIT-ben tevékenykedtem. A csillagászati ismeretterjesztést Róka Gedeon és Kulín György vezette. Sűrűn tartottam előadásokat, országszerte. Amikor Debrecenbe kerültem, átvettem a csillagászati szakosztály vezetését, és szinte hetente jártam előadásokat tartani megyei szinten. Soha nem szerettem az előadást előre megírni. Mikor megérkeztem, végignéztem a közönségen – itt gyerekek ülnek, ott falusi nénikék, esetleg egyetemi hallgatók – és aszerint kezdtem el beszélni. Mindig rámutattam arra, hogy amit az egyszerű emberek elgondolnak, az nem feltétlenül butaság, hanem érdekes dolog is lehet.

Guman István Dagon mitológia és csillagászat című kötete 2006-ból
(Rezsabek-archívum)

got a legendás Csillagászati Lapokban...

– Mindvégig arra törekedtem, hogy tisztába tegyem a zavaros dolgokat. Például a cserkészeknek tanították, hogy az égbolton van egy óra, a Nagy Medve, illetve a Kis Göncöl a Kis Medvében, és hogy ez egy óramutató. Ezt tanították, de nem magyarázták meg, így az egész zavaros volt. Ekkor írtam egy cikket erről, ahol részletesen leírtam, hogy valójában hogy lehet az időt pontosan megállapítani abból, hogyan mutat az égbolton ez az „óramutató”. Így próbáltam a különböző felmerülő kérdé-

Karikatúra a debreceni obszervatórium életéről – Guman István az épület jobb szélén kutyát etet (Rezsabek-archívum)

seket tisztázni, hogy aki nem szakcsillagász, az is lásson tisztán az asztronómia területén.

– Utolsó publikációja a 2006-os keltezésű *Dagon mitológia és csillagászat* című könyv volt. Mivel az afrikai törzs vélt–valós csillagászati mítoszairól–ismereteiről szóló kötet még elérhető a könyvkereskedők polcain és webáruházaiban, javaslom, egy rövid ismertető erejéig idézzük fel elkészültének körülményeit!

– A dagon téma feldolgozását az inspirálta, hogy sokan kérdeztek – hogy van ez, mint van ez? Utánanéztam, és kiderült, hogy azok a cikkek, amik megjelentek, teljesen alap nélküliek, légből kapottak. Egy csillagászati publikációban meg kell adni, hogy melyik és hol megjelentetett műből, melyik oldalról idézünk. A dagonokról született hazai írásokban nem így volt, összevissza vetettek papírra mindenfélét az újságírók. De nemcsak Magyarországon, hanem az angolszász népszerűsítő folyóiratokban is állandóan foglalkoztak velük. Kíváncsi lettem, mi is valójában az igazság. Tehát utánanéztam, és kislült, hogy eredetileg két francia etnográfus, Marcel Griaule és Germaine Dieterlen tanulmányozta a törzset, és egy könyvet jelentettek meg róluk *Le renard pâle* címmel. Ebben pontosan leírják a dagonok életét, mindent, amit a csillagászati összefüggésekben gondoltak. A mű olyan, mint egy biblia. Akik itthon írtak és tudósítottak a dagonokról, azok olyanok voltak, mint akik keresztény vallásról beszéltek volna, anélkül, hogy tudták volna, mi az a Biblia. Én ezt a bibliát megtaláltam, nem sajnáltam a fáradságot, és három hónap alatt elolvastam a több száz oldalas francia etnográfiai munkát. Tudniillik, aki Romániában végezte a gimnáziumot, az jól tudott franciául. Ekkor lett vilá-

gos előttem, hogy valójában miről is van szó, és erről írnom kell! Először egy német bemutatkozó csillagvizsgáló kiadványaként ismerttettem a dagonokkal kapcsolatos tényanyagot. Ezt követően Magyarországon kértek fel arra, hogy írjak egy könyvet erről a témáról. Nagy munka volt, de megjelent, és akit érdekel, ma is elolvashatja.

– Az *AC Andromedae*-vel kapcsolatban említett aktualitások mellett mennyire követi a XXI. század asztronómiáját? A legfrissebb kutatási eredmények közül mit tart hosszú pályájának ismeretében a leginkább izgalmasnak, előremutatónak?

– Leginkább a Naprendszeren kívüli exobolygók keresését. Több száz ilyen jelöltet tartunk számon, soknak a fizikáját is ismerjük már, egynehány a Földhöz is hasonlít, és olyan zónában kering az anyacsillag körül, mint a mi égitestünk. A másik, számomra mostanság érdekes terület a Világegyetem fejlődésével függ össze. Az eddigi elképzelések alapján a táguló világegyetem bizonyos ideig tartó expanzió után gravitációja révén a Nagy Reccs felé tér vissza. Az újabb kutatási eredmények már mást mutatnak. Rájöttek, hogy a táguló Világegyetem tovább tágul! És ebben egy korábban nem ismert „valami” ludas. A ma ismert Világegyetemben – a galaxisok, valamint a galaxisok közötti gáz- és porfelhők mellett – valamilyen láthatatlan sötét anyag is létezik, ami a galaxisok közötti teret kitölti. Ennek a gravitációs hatása folytán a Világegyetem tágulása nem fog megszűnni.

Az interjút készítette:
REZSABEK NÁNDOR